

Ungváry Krisztián

ÜLLŐ ÉS SIMOGATÁS KÖZÖTT

Válasz Krausz Tamásnak

Krausz Tamás válaszában politikai síkra tereli vitánkat. Írásának nagy részében azt kívánja bizonygatni, hogy az általam írtak azért is hiteltelenek, mivel én a totalitarizmuselmélet narratíváját alkalmazom, ami „a vulgármarxista történelemmagyarázat” örököse. Megtehetném ugyan, hogy erre válaszul azt bizonyítsam be az olvasónak, hogy Krausz nézetrendszere neosztálinista, de nem teszem. Azt azonban jelezniem kell, hogy az általam írtak korántsem csupán a totalitarizmuselmélet narratívájában állnak meg — ennek alkalmazása eredeti írásomban egyáltalán nem volt célom —, de azt gondolom, hogy ennek a kérdésnek a megvitatása, mint ahogyan a Krausz által felvetett ideológiai vita, túlfeszítené ennek a válasznak kereteit.

Mielőtt részletekbe bocsátkoznék, egy kérdést még érintenem kell. Krausz munkájából és válaszából is azt szűröm le, hogy ő történeti kérdéseket aktuálpolitikai bunkósbotnak tekint. A magyar megszállókról írt kötetének hiteltelensége is végső soron erre az attitűdre vezethető vissza. Emberileg megértem, ha valaki a mai politikai helyzetben „ellenségem ellensége a barátom” elv alapján elveszti gátlásait, de jelezniem kell, hogy ez meglehetősen távol áll egy megfontolt értelmiségi kívánatos magatartásától. Jelezniem kell azt is, hogy ez a stílus rendkívül megnehezíti azt, hogy minden csúsztatására érdemben válaszoljak. Az alábbiakat ezért tekintse válogatásnak a kedves olvasó.

(1) Krausz ragaszkodik a „népirtás” teóriájához, és válaszában nem tesz különbséget aközött, hogy valakit azért gyilkoltak meg, mert partizán, partizángyanús, politikailag „terhelt” vagy csak zsidó származású volt. Ezek egy csoportba kerülnek ráadásul azokkal, akik a német megszálló politika közvetett áldozatai (éhenhaltak, megfagytak, orvosi ellátás hiányában elpusztultak). Mivel Hitler népirtást akart, és a Szovjetunióban csakugyan milliók elpusztultak (számukat Krausz rendszeresen eltéveszti, legnagyobb meglepetésemre néha még alá is becsli, mint például Leningrád esetében¹) ezért a népirtás megtörtént. Ezt eddig sem vitattam.

Ha azonban a történetírás Krausz számára nem csak bunkósbot volna, hanem érdekelnék is azok az adatok és sorsok, amelyekkel foglalkozik, akkor választ kellene adnia arra, hogy miért van az, hogy a keleti magyar megszálló

¹ Itt Krausz szerint 640.000 ember pusztult el, a valós szám egymilliót is meghaladja. Lásd: Jörg Ganzenmüller: Das belagerte Leningrad 1941 bis 1944. Die Stadt in den Strategien von Angriffern und Verteidigern. 1. és 254.

csoport több tízezer ártatlan civilt legyilkol partizánvadászat címén, addig a nyugati magyar megszálló csoport 1941 és 1942 között szinte senkit sem?² Miért van az, hogy a nyugati magyar megszálló csoport bizonyos zászlóaljai 1942 nyaráig logisztikai segítséget nyújtanak zsidók kivégzéséhez, utána viszont senki sem tesz ilyet? Miért van az, hogy a magyar magatartás éppen 1942 tavaszáig a legradikálisabb, amikor még meg sem jelenik az a füzet, ami Krausz fikciói szerint elrendeli a népirtást, majd épp ennek megjelenése után a magyar csapatok brutalitása jelentősen csökken?

(2) Krausz azt állítja, hogy szerintem „a magyarok kegyetlenebbek, gonoszabbak voltak, mint akár az SS-ek”. Tudom, hogy nehéz felfognia bizonyos különbségeket, de én nem ezt állítottam, hanem azt, hogy bizonyos okokból a keleti magyar megszálló csoport hadosztályai (ez már nem egészen ugyanaz, mint a „magyarok”), radikálisabban jártak el a partizánellenes hadműveletekben, mint a legtöbb német alakulat. Ezt az állítást ráadásul statisztikailag alátámasztottam azzal, hogy a magyar egységek egy halottjára esett a legtöbb kivégzett partizán és „gyanús” elem.

(3) Soha nem állítottam, hogy ha a Szovjetunió aláírta (és be is tartotta) volna a genfi egyezményeket, akkor a náci népirtó tervek ne léteztek volna. Nyilván ebben az esetben is elpusztult volna például több millió hadifogoly azért, mert a nácik tervszerűen éhen halatták volna őket. Abban azonban, hogy a fogságba ejtés pillanatában hogyan bántak a német katonák a szovjet hadifoglyokkal, mégiscsak volt valami szerepe annak, hogy szovjet részről (is) kezdettől fogva napirenden volt a német hadifoglyok megcsonkítása és legyilkolása. Krausz szerint a szovjet magatartás semennyiben nem idézett elő erőszakspirált?

(4) Krausz abból indul ki, hogy azért, mert a náci Németország vezetői népirtást kívántak végrehajtani a Szovjetunióban, mindenki, aki ott bármilyen jogcímen kivégzett egy szovjet állampolgárt, ennek a népirtási tervnek aktív résztvevője. Ez ugyan a következményt nézve csakugyan így van, de az egyéni morális és büntetőjogi felelősség szempontjából nem. Annak a katonának, aki háborúba kerül, bizonyos helyzetekben embert kell ölnie, teljesen függetlenül attól, hogy azt a háborút népirtó szándékkal indították-e vagy sem. Hogyan legyen elbírálva az egyéni felelősség, ha ezt a kérdést nem létezőnek tekintjük? Ráadásul Krausz mind a mai napig adós azzal az igazolással, hogy a magyar csapatok parancsnokságait is népirtó szándék vezette volna.

(5) Krausznak halvány fogalma sincsen arról, hogy a magyar és német parancsnokságok között hogyan működött a kommunikáció. Paradox módon ez ahhoz vezet, hogy esetenként a magyar csapatokat felmenti (!) mintha azok csak 1942 tavaszán, az úgynevezett 10-es számú füzetből értesültek volna arról, hogy szigorú intézkedések szükségesek a zsidók, szabotőrök és kommunisták esetében. Ha ellátogatna csak egyszer a Hadilevéltárba, vagy venné a fáradtságot, és elolvasna egy ezzel kapcsolatos forrásgyűjteményt, akkor tudhatná, hogy a magyar csapatok kezdettől fogva minden fontosabb német parancsot megkaptak, például Reichenau inkriminált utasításait.³

² Beszédes, hogy az általa összeállított „dokumentumkötet” a nyugati magyar megszálló csoportot illetően egyetlen dokumentumot sem prezentált!

³ Lásd: Magyarország és a második világháború. Nemzet is emlékezet. Szerk. Ungváry Krisztián. Budapest 2005 Osiris, 186., 188.o.

(6) Kifejezetten humorosnak tartom, amikor Krausz velem folytatott polémijában állítólagos állításaim cáfolására olyan dokumentumokat idéz, amelyek valójában tőlem származnak, mert ez is mutatja, hogy valójában fogalma sincsen arról, amiről ír. Azt hogy a „partizán” kifejezés használatát pszichológiai okokból megtiltották, magyarul először 2004-ben publikáltam. Krausz válaszában úgy ír erről, mintha feltalálta volna a spanyolviaszt, sőt még nagy bölcsen azt is megemlíti, hogy „a magyar katonai vezetés” is kiadott egy ilyen utasítást. Ennek kapcsán viszont egy olyan kiállításra hivatkozik⁴, amelynek szakmai kurátora én voltam.

(7) Ha jól értem, Krausz szerint én a sztálinizmus kapcsán „reflektor-módszert” alkalmazok, mert csak a sztálinizmus néhány apróbb bűncselekménye foglalkoztat. Nyilván az ő narratívája az, hogy „voltak hibák”, de azért a rendszer alapvetően progresszív módon működött. Ennek illusztrálására és hiteltelenítésemre azt írja, hogy a sztálingrádi harcok alatt összesen nem 13.500, hanem csak 300 szovjet katona ellen született „ítélet” – a lábjegyzetben viszont már 662 agyonlőtt vöröskatonáról ír. Jochen Hellbeck könyvében, amire ennek kapcsán hivatkozik, ráadásul nem ez szerepel, hanem az, hogy a sztálingrádi csatának csak egy időszakában és csak halálra és csak az NKVD által⁵ ítélték el 287 személyt.⁶ Ráadásul az sem egyértelmű, hogy ez az összes résztvevő alakulatra, vagy csak a 62. hadseregre vonatkozik⁷ – a sztálingrádi hadműveletben viszont összesen tizenöt különböző szovjet hadsereg vett részt. Magyarán: a Krausz által lobogtatott adat biztos, hogy valótlán arra nézve hogy a sztálingrádi hadművelet teljes időszaka alatt hány személy esett a szovjet belső terror áldozatául.

(8) Sokkal súlyosabb gond azonban az, hogy Krausz minden jel szerint saját forrásaira sem kíváncsi igazán. Szerinte a sztálingrádi fronton a párttagok számának rohamos emelkedése is a kommunisták tekintélyét és integratív erejét bizonyítja. Ha azonban tényleg figyelmesen olvasta volna Hellbeck könyvét, vagy ha csak visszaemlékezne arra az időszakra, amikor az MSZMP tagság Magyarországon is tömeges volt, akkor tudhatná, hogy az egyéneknek számtalan okuk lehetett arra, hogy belépjenek a pártba, és ezek közül a rendszerrel történő elvi ideológiai összeforrás korántsem állt első helyen.

Mondhatok azonban más példát is. Nemrégiben került kezembe egy korabeli személyes és titkos napló⁸, amelynek szerzője akkurátusan megörökítette azokat a szovjet leányzókat, akikkel a mögöttes területen csókolódnia sikerült (minden esetben erőszak nélkül). Ha Krausz logikáját követném, akkor ebből a

⁴ http://mandarchiv.hu/cikk/1546/Kiallitasra_termosz_kaveval_es_szendvicsekkel

⁵ Valójában ilyen agyonlövéseket három szervezet is végzett: az NKVD, a hadsereg különleges bíróságai és a fronton maguk a katonai parancsnokok illetve politikai tisztek.

⁶ http://www.amazon.de/Die-Stalingrad-Protokolle-Sowjetische-Augenzeugen-berichten-ebook/dp/B008259470#reader_B008259470

⁷ Amelyről Krausz azt állítja, hogy szeptember 13–15. között 27 katona agyonlövését jelentette – ha elvileg ezt a számot felszoroznánk a csatában részt vevő 15 hadsereggel, és az eltelt közel 170 nappal, akkor 68.850 agyonlőtt katonát kapnánk. Ez nyilván sokkal több mint a valós szám, mivel a csata intenzitása nem volt egyenletes, és az utolsó két hónapban biztos, hogy sokkal kevesebb ilyen eset fordult elő. Az a gyanú azonban, hogy a szovjet terrornak a sztálingrádi csata során legalább egy hadosztálynyi saját katona esett áldozatul, semmiképp sem alaptalan.

⁸ *Selmezi István*: *Becsülettel élünk és halunk*. Lantai Vince zászlós naplója. Tata 2013 szerző kiadása.

forrásból azt a következtetést kellene levonnom, hogy a szovjet elvtársnők megtevédt kollaboránssá váltak. Holott a helyzet ennél sokkal összetettebb: az érintetteknek meglehetősen sok okuk lehetett arra, hogy magyar katonával csokolódzanak. Ezek között a megszállókkal való ideológiai azonosulás feltételezésem szerint legutolsó helyre sorolható. Jóval valószínűbb, hogy szerettek volna valakihez tartozni, aki védelmet nyújt, azt sem zárnám ki, hogy tetszett nekik a fess magyar fiú, és könnyen lehet, hogy az említett napló elhallgat olyan tényeket, amelyeknek még fontos szerepe volt – például egy húskonzervét.

(9) Krausz nem mér egyenlő mércével, sőt bizonyos neki nem tetsző történeszek morális lejáratására törekszik. Erre legjobb példa, amikor Romsics Ignácot teszi felelőssé azért, hogy hallgatás alakulhatott ki a megszállás szörnyűségéről, mivel összefoglaló műveiben erről nem írt – miközben nem alkalmazza ugyanezt a szigorú egyetemi kollégáinál, akik szintén nem említették ezt a kérdést összefoglaló műveikben.⁹ Így lesz Romsicsból az elhallgatás mestere, szemben a Krausz minősítése szerint úttörő és elfogulatlan tudományos elemzéseket közreadó Juhász Gyulával, Ránki Györggyel, Pritz Pállal és Sipos Péterrel – akik viszont még annyit sem írtak erről, mint Romsics Ignác.¹⁰ Újabb válaszában ismét Romsics szerepel bűnbakként, mert azt merete mondani, hogy „csak ott került sor atrocitásokra, ahol partizánharcok folytak”; azt persze Krausz elhallgatja, hogy Romsics mindezt csak a magyar csapatok tevékenységével összefüggésben mondta, és a holokauszt áldozatait — mivel ők nem egy „atrocitás” halottjai csupán — nem értette ebbe bele. Krausz viszont csak úgy tud ellenkező következtetésre jutni, ha az állításokat meghamisítja, illetve ha a szovjet fél tevékenységéről nem vesz tudomást.

(10) Krausz szerint a náciizmusnak nincsen a kriminalitáson kívüli története, szemben a Szovjetunióval, amelyek mennyi zseniális művésszel és tudóssal ajándékozták meg a világot. Kíváncsi vagyok, hová helyezi akkor el Knut Hamsunt, Leni Riefenstahl vagy Martin Heideggert (a sor hosszan folytatható), illetve hová sorolja azt a nyugat-európai szakirodalmat, amely a náci rendszerek társadalomtörténetével — de nem tömeggyilkosságaival — foglalkozik?

(11) Krausz szerint bizonyító erejű, hogy az ÁBTL dokumentumaiban a magyar katonák maguk beszélnek el rémtetteiket. Nyilván az jelentéktelen mellékkörülmény, hogy az említett dokumentumok az ÁVH részben szovjet szervektől átvett meglehetősen sajátos módon készült kihallgatási jegyzőkönyvei. Ezután már csak az a kérdés számomra, hogy amennyiben az ÁVH illetve a szovjet titkosszolgálatok ennyire megbízható forráscsoportot jelentenek, mikor olvashatjuk például a Rajk-, Buharin- vagy a Zinovjev-per meghamisítások nél-

⁹ XX. századi magyar történet 1900–1994. Szerkesztette Pölöskei Ferenc, Gergely Jenő, Izsák Lajos. Budapest, 1997. Korona kiadó.

¹⁰ Hozzá kell tennem, Krausz módszere két szempontból is abszurd. Egyrészt azért mert nincsen joga ahhoz hogy előírja, kinek miről kötelessége írni. Másrészt pedig azért, mert ellentétben az általa pozitív példaként felsoroltakkal, Romsics foglalkozott ezzel a kérdéssel: az általa szerkesztett Magyarország története kötetekben fontosnak tartotta, hogy a magyar megszállás sötét oldala is szerepeljen, mint ahogyan azt külön fejezetek is tárgyalják. Lásd *Ungváry Krisztián: A második világháborús magyar részvétel, mint történelempolitikai diskurzus*. In: Romsics Ignác (szerk.): *Magyarország a második világháborúban*, 55–64, 115–154, 189–200. o. Bp., 2011. Ugyanígy szerepel ez a téma a Romsics Ignác főszerkesztette 24 kötetes Magyarország története sorozatban is.

küli történetét? Hiszen nem kellene hozzá mást tenni, mint kiadni a perek eredeti anyagát, és előtte némi ideológiai körítést kanyarítani arról, hogy a magyar történettudományt ordas eszmék fenyegetik.

(12) Krausz állítása szerint a „németországi kultúrkörben ezeket a peranyagokat nagyon komoly és hiteles dokumentumoknak tekintik”. Jól tenné, ha szakítana vágyaival, és csak egy német nyelvű kiadványt kezébe venne: azokban ugyanis nem úgy kezelik a forrásokat, mint ahogyan azt ő teszi.¹¹

(13) Krausz szerint egyetlen korábban az Álgya-Pap perben a Szovjetunióban elítélt háborús bűnös sem állította később, hogy őt megkínózták volna, illetve hogy a pere koncepciók elemeket tartalmazott volna, ami ismét azt bizonyítja, hogy ezek a perek korrekt eljárások. Arra persze nem ad választ, hogy amennyiben ez így van, akkor miért kellett Bakay Szilárdot 1990 után az orosz hatóságoknak rehabilitálnia?

(14) Krausz a sztálini felperzselt föld taktika kapcsán azt a hamis látszatot kelti, mintha én egy hamis parancsot idéztem volna.¹² Ezek után ő maga idézi azt a parancsot, amelyben Sztálin azt követeli, hogy a német kézre kerülő területeken mindent pusztítsanak el. Azt, hogy ennek a parancsnak végrehajtása milyen következményekkel járt azokra, akiket nem tudtak evakuálni, döntse el az olvasó.

BETWEEN THE ANVIL AND THE CARESS
A Response to Tamás Krausz

by Ungváry Krisztián
(Abstract)

Unfortunately, Tamás Krausz has reflected on nothing of what I have written. It is especially to regret that he diverted an essentially professional debate to a political ground. For practical reasons, I react on his propositions, which contain factual errors, slips and misunderstandings alike, in fourteen points.

A vitázó felek kifejtették álláspontjukat, ezért a továbbiakban az olvasókra bízunk annak eldöntését, hogy a kifejtett érvek alapján kinek adnak igazat.

Századok szerkesztősége

¹¹ Legjobb példa erre a grazi Ludwig Boltzmann Institut für Kriegsfolgen-Forschung, amely talán a legtöbb ilyen német nyelvű publikációt adta ki. Ezek mindegyike rendkívül alapos forráskritikát alkalmaz a szovjet dokumentumokkal szemben. Lásd *Stefan Karner: Zum Umgang mit der historischen Wahrheit in der Sowjetunion. Die „Außerordentliche Staatliche Kommission“ 1942 bis 1951*, in: W. Wadl (Hg.), *Kärntner Landesgeschichte und Archivwissenschaft. FS für Alfred Ogris*. Klagenfurt 2001, 508–523.

¹² Az általa lábjegyzetben hivatkozott hamis parancsról természetesen tudok, nem is annak szövegét idéztem, sőt semmilyen parancsot nem idéztem, csupán annyit tettem, hogy a 0428-as direktívát, amelyet egyébként már Dmitrij Volkogonov is publikált, „felperzselt föld” parancsnak neveztem el, hiszen tartalmilag ezt tartalmazza. A hamisított parancsban, amelynek eredete máig tisztázatlan, de szélsőjobboldali szerzők gyakran használják, még az szerepel, hogy az ellenség hátszágában német egyenruhába öltöztetett szovjet kommandóknak kell gyilkosságokat végrehajtania azért, hogy ezzel is fokozzák a gyűlöletet a megszállók ellen.